

Peder Hagensen

Beretninger og barndoms minder fra Ullerupgård
Ved ELSE ELLING

Hvem var Peder Hagensen?

Han var barnebarn af Peder K. Hagensen, som købte Ullerupgård i 1838. Peder K. Hagensen havde fem sønner. Den næstældste, Anker, fik en gård ved Lemvig, men rejste med sin familie til U.S.A. Herovre nedskrev hans eneste søn Peder som ældre sine minder om den gamle Ullerupgård, som den så ud i hans barndom i halvfjerdserne eller firserne.

”Det var en stor begivenhed, når vi som børn sejlede med vore forældre eller mor alene fra Lemvig med det vældige dampskib ”Fylla” eller ”Ørnen” op gennem Limfjorden til Thisted. Det kunne gynges temmelig godt, men rejsen var heldigvis ikke lang nok til, at man kunne blive søsyg. Der var så vogn i Thisted efter os, og det tog ikke lang tid, før vi havde kørt den lille mil. Vejen gik i lige linje, når vi kom udenfor byen, og vi kunne se begge Ullerupgårdene og Momtofte, længe før vi kom der. Kommet ind gennem porten på sydsiden så man rækken af de lige kastanier med de afrundede toppe og de tykke stammer og den hvidkalkede mur stod så smukt til de mørke, noget dystre træer. Så hørte vi det gamle ur i spidsen af midtergavlen slå sine bløde, melodiske slag, og man følte, som om man var kommet i en hel anden verden med en hel anden tid og – mennesker”.

Følgende beretning om Ullerupgård er historisk, og den omtalte begivenhed, som jeg har kaldt ”Et barselsgilde på Ullerupgård i året 1639”, er efter retsprotokollen fra den tid. Jeg har den fra Thisted Amts Tidende og har kun moderniseret enkelte ord.

Sønder Ullerupgårds hovedbygning. Fra Historisk Årbog for Thisted Amt 1952. Foto: Jørgen Miltersen.

”De to Ullerupgårde, Nørre og Sønder Ullerupgård, en lille mils vej øst for Thisted i Sennels sogn, var tidligere en adelig sædegård, der i middelalderen benævntes Woldorp, senere Willerup, der efterhånden i folkemunde ændredes til Ulleup eller Wullerup. (Momtofte er så senere udstykket derfra. De tre gårde lå i min tid i hverandres nærhed. Sønder Ullerup og Momtofte nærved hverandre og begge kun et kort stykke fra Nørre Ullerup). Den første historiske underretning om Woldorp er fra 1354. Da ejedes gården af en gammel rig, adelig knark Niels Esgesen af slægten Lange. Blandt Niels Langes arvinger var en mand Palne Kirt, hvis søn i 1458 ejede gården. I 1550'erne kom Willerup, som den da almindelig kaldtes, i slægten Skeels besiddelse, som også ejede Voergård i Vendsyssel. Den

sidste af slægten, fru Ingeborg, gift med Otto Banner, var barnløs. Ved besidderinden fru Ingeborg Skeels død i 1604 kom Ullerup ved arv til Hans Axelsøn Arenfeldt, og efter ham til sønnen Niels Arenfeldt, hvis hustru var Karen Dyre fra Knivholt ved Frederikshavn, en slægtning til den Palle Dyre, der var Marie Grubbes anden mand, inden hun løb grassat med kusken på Tjele, Søren Møller. (ladefoged).

Niels Arenfeldt og Karen Dyre levede ikke i det bedste forhold til hverandre. Forholdet udartede til et had, under hvilket ægtefællerne traktede hinanden så groft, at de offentligt værgede sig mod hinandens klagemål, han ved retslige anstandsbreve, som han lod tingvidne, hun ved angribende handling inden for familiekredsen. Under dette elendige samliv vedblev ægtefællerne dog at søge bord og seng sammen med deraf følgende barsler.

I 1639 barslede fru Karen, og i perioden der omkring blev forholdet galt. Fru Karen udtog da stævning mod sin husbond, hvori hun klager over, at Niels Arenfeldt har vendt sit sind og hjærtets kærlighed på utilbørlig vis fra sin ”fattige hustru”, hvilket hun ved brev kan bevise. Hun beskylder ham for at have slaget hende uden grund, og at han tragter hende hemmeligt efter livet. De nærmere omstændigheder vedrørende denne alvorlige beskyldning synes at have haft følgende forløb. Ganske kort tid før fru Karen Dyres nedkomst har Niels Arenfeldt været på besøg hos hustruens forældre, Hans Dyre og fru Anne Pedersdatter på Knivholt. Maren skulle i hvert fald ledsage fru Anne på barselrejsen til Ullerupgård, og hjælpe med ved den forestående begivenhed. I samtalen har Niels Arenfeldt da søgt at overtale Maren Ibsdatter til at modtage en buddike (kostbar æske), hvori var noget hvidt pulver vel sagtens rottekrudt - arsenik. Nogle år i forvejen havde fru Kirsten Munk på Frederiksborg Slot søgt at forgive sin gemal Kong Kristian den IV med samme slags hvidt pulver i en liden sølvbuddike. Det hvide pulver skulle Maren, når hun kom til Ullerupgård og gik fru Karen til hånde i barselsengens periode, benytte tre knivspids portioner af, til at komme i fru Karens melgrød. Af en sådan dosis ville hun ikke dø med det samme, men lidt efter lidt i løbet af fire dage pines ihjel. Resten af pulveret skulle hun give fru Karens fader, Hans Dyre, hvem Arenfeldt iøvrigt også ville lade bekoste fru Karens begravelse, efter hvad han betroede Maren. Maren tog imod buddiken og så kørte selskabet af sted og kom til Ullerupgård. Men i stedet for at anvende pulveret efter ordre, fortalte Maren planen til fru Karen og advarede hende imod manden. Nu blev også moderen fru Anne, sat ind i sagen, og de tre kvinder plejede råd om, hvad der skulle gøres. Imidlertid fandt fødslen sted og siges at have forløbet godt og vel. En spindedreng på gården ved navn Morten, som gik spindekvinde til hånde i vinterens spindetid - det var ved kjermerstide - blev også benyttet som stik-i-rend-dreng for barselpatienten. En morgenstund - det var aske-onsdag (onsdag i den stille uge) - befalede fru Karen ham fra sin seng, at han skulle gå ind i husbondens kammer og hente en stob (kande) øl til

øllebrød. (Det kan synes mærkeligt, at øllet opbevaredes der i stedet for i kælderen; men op til min tid bryggedes der altid to sorter øl på de store gårde. Til herskabet og til folkene. Arenfeldt har sikkert været så mægtig, at han ikke ville betro pigerne det gode øl.) I kammeret sad Niels Arenfeldt. Han har nok på dette tidspunkt været på det

Peder Kolkær Hagensen 1811-1891.

rene med, at det hvide pulver ikke ville blive brugt efter hensigten. Han gav da Morten en flaske med noget, som befales knægten at komme i fruens øllebrød, men han skulle "skolpe" (godt jysk ord for ryste) flasken op og ned og straks derpå slå indholdet i potten, så skulle Arenfeldt nok siden lønne Morten ved med tiden at gøre ham til en agtendes karl. Af frygt for husbonden tog Morten flasken og gik med den og ølstoben. Øllet satte Morten på skiven i fruerstuen og trinede derefter med flasken i hånden ind til fru Karens seng, hvor også moderen, fru Anne var hos. Og Morten fortalte de to damer om husbondens pålæg, mens han præsenterede dem flasken. Der blev jo en forskrækkelse nu, både på fru Karens og på knøsens vegne. Der måtte handles hurtigt, inden Arenfeldt kunne få i sinde at efterforske, om hans pålæg var bleven adlydt, thi han havde udtalt sig med til Morten, at dersom fru Karen kom op af sin barselseng, ville hun "føre ham ud alle vegne blandt folk". De to livsskræmte kvinder befalede derfor Morten, at han skulle tage flasken og sætte sig på en hest og ride ad Østerild og Vust til for at indhente fogden fra Knivholt, der nylig havde forladt Ullerup efter et ærinde i Hans Dyres tjeneste. Med fogden skulle han så drage videre til Knivholt og berette Hans Dyre sagen og iøvrigt blive i dennes varetægt. Knøsen red af gårde og nåede fogden, Knud Christensøn. De fulgtes så ad. Men over Østerilds hede blev de indhentet af Ullerupgårds skolemester, Niels Pedersøn, som kom galopperende på en hest. Skolemesteren ville efter tilskyndelse af fru Karen og fru Anne advare Morten, thi Niels Arenfeldt var i færd med at sende tvende karle ud for at søge efter ham.

Derefter vendte den brave Niels Pedersøn om, men fogden og den unge flygtning ilede videre.

Under ridtet må Knud Christensøn være bleven bange for, at han ikke evnede at beskytte Morten, såfremt de blev overrendte af Arenfeldts karle, ti da de kom til Vust, tingede han spindedrengen i hemmelig pleje hos en Jens

Hansine Hagensen, født Nielsen, død 1891.

Poulsøn, antagelig en mand, der stod i taksomt forhold til Knivholtfamilien. Her blev da Morten indtil fru Anne efter endt barseltjeneste hos datteren kom igen sin kås hjemefter til Knivholt. Hun tog da drengen med sig i vognen. Morten var jo et kosteligt kronvidne mod Arenfeldt i den sag, der var ifærd med at trække op imod ham for efterstræbelse af sin hustrus liv. Maren Ibsdatter var derimod bleven på Ullerup for at tage vare på fru Karen. Da fru Karen var kommen af barselsengen, lod hun sognepræsten hr. Oluf Andersøn Bigum i Sennels kalde til sig. Da præsten kom talte hun i Marens påhør til ham om det hvide pulver i buddiken, som Arenfeldt havde overgivet Maren til at forgive hende med. Hr. Oluf var ilde tilfreds med at høre den snak; det var ham ubehageligt at blive indblandet i forholdet imod herremanden. Han søgte at reducere sagen ved sludder og snak og yndede ikke at få buddiken med pulveret holdt for øjnene. Også nabosognets præst, hr. Kjeld Christensøn i Hillerslev, budsendte fru Karen og bad ham om at komme til sig uden at røbe sit ærinde til husbonden Niels Arenfeldt. De to nabopræster havde nok snakket sammen, ti da fru Karen i Marens nærværelse gav hr. Kjeld samme underretning som hr. Oluf og bad om hans råd, udviste han en lignende uvilje og ligegyldighed for det penible pulver i den famøse buddike, som hendes egen sognepræst. Imidlertid led tiden hen. Hans Dyre på Knivholt og andre af fru Karen Dyres pårørende samlede bevisligheder mod Arenfeldt og fik sagen i rette til proces. Niels Arenfeldt havde også travlt. Han aftvang sin hustru til at skrive under på en erklæring, som skulle afværge hans "hinder og skade"; han brugte vold mod Maren Ibsdatter for at få hende til at "makke

ret", han fik hr. Oluf og hr. Kjeld til at afgive vidnesbyrd, hvorefter de intet havde hørt og intet vidste om det hvide pulver i den kriminale buddike, uden kvindesladder, som "intet er at agte" og om hvilket "de intet så nøje erindrer". Disse således fremskaffede vidnesbyrd fik Arenfeldt med erklæring af befalingsmanden på Aalborghus, Gunde Lange, og Aalborgbispen, magister Christen Hansen, fremlagt på landstinget i Viborg i 1640 hvor landsdommerne Erik Juul til Hundsbæk og Mogens Høeg til Kjærgårdsholm, da ingen af de pågældende var mødt, underkendte og omstødte den stævning, som fru Karen og hendes slægt havde udtaget mod manden. Fru Karen og hendes familie lod sig dog ikke forknytte af denne Arenfeldts streg i regningen, hvis hensigt var tydelig nok.

Sagen blev indbragt for kongen, Kristian den Fjerde, og han lod parterne med vidner indstævne for rigets ret i oktober 1641 under kansleren hr. Christian Thomsen Sehesteds forsæde. Her gik det da på livet løs mellem de to skilagtige ægtefæller. Hovedvidnet, spindedrengen Morten, fremstod med flasken, hvori det giftige var, og vidnede mod sin tidligere husbond. Her mødte Maren Ibsdatter med sin pulver-buddike. Fru Anne, fru Karen og de øvrige vidner i spindesidens favør, alle med oprakte fingre og højeste ed for sandheden af fru Karens beskyldninger mod sin mand. Hr. Kjeld havde leveret skriftligt vidnesbyrd i retten, hvori han fremsætter, at da han hin dag var kommen til Ullerupgård for at træffe Niels Arenfeldt, der var i Thisted, og ventede på hans hjemkomst, hørte han noget af en samtale i haven mellem fru Karen og Maren Ibsdatter, hvori Maren havde talt om en buddike. Men han havde hverken set den eller haft den i hænde og vidste derfor intet om, hvorvidt indholdet var skadeligt eller gavnligt. Hr. Oluf i Sennels var derimod mødt, og han rakte fingre og svor sin ed på, at hverken fru Karen, eller Maren havde rådført sig med ham, om fruene skulle tage Arenfeldts forgift langt mindre sagt, at hun skulle tage det. Hverken pulveret eller buddiken havde Hr. Oluf set, såsandt hjælpe ham Gud.

Niels Arenfeldt førte selv sit forsvar. Han påberåbte sig de to præsters vidnesbyrd og ed og landsrettens dom! Dernæst påberåbte han sig det indlysende i, at han til et skjælsstykke som det, han beskyldes for, da aldrig vilde betro sig til en skralderkvinde som Maren Ibsdatter eller til en spindedreng som Morten til medvidere. Han havde så ofte betjent sin hustru med medikamenter uden at være påagt, så havde han haft vilje til at forgive sin hustru, kunne han let have begået noget sådant uden medhjælp. Løgn var det, han beskyldtes for, hvad "eders kongelige majestæt og højvise råd noksom eragte kan. Mine modparter vil med forsæt mig fattige mand på ære og liv ombringe". Rigsrådet udtaler i sine præmisser, at der i de fremlagte breve er mange letfærdige, forargelige og gudsbespottelige ord, hvoraf kan erfares, at Niels Arenfeldts hjerte af utilbørlig kjærlighed er vendt fra hans ægtehustru, og at han har aftvunget hende en forpligt til gunst for ham, at fru Karens sigtelse bestyrkes både ved Maren Ibsdatters udsagn, buddiken og hendes ed, af Mortens udsagn og flasken med indhold, af fru Anne, af skolemesterens ridt efter Morten for at advare ham og af den ene præsts vidnesbyrd, hvori det bekræftes, at han har hørt om buddiken. Rigens ret dømte da, at Niels Arenfeldt den 26. januar i det kommende år, 1642, skal møde på Viborg snapsting for hr. Jørgen Urne og hr. Just Høeg som

lovhørere og for disse, i følge med tolv adelige riddere lovværge sig eller lide som vedbør. I Viborg blev Niels Arenfeldt for mened dømt til at rømme landet eller have livet forbrudt. Dermed forsvinder denne adelige ægtemand, uden at der høres mere om, hvor han blev af. Det synes mærkeligt, at der ikke hændte hr. Oluf i Sennels noget ubehageligt for hans tvivlsomme edsudsagn. Hustruen, fru Karen Dyre, blev derefter siddende på Ullerupgård en snes år frem i tiden. I 1661 solgte hun gården, hvortil der hørte 128 tdr. hartkorn, samt gods til datteren Anna og hendes mand, Claus Pors. Efter dem overtog deres to sønner Axel og Claus Herluf Pors gården. Ved indførsel (udlæg) mistede de i 1681 for 893 rigsdaler største delen af godset til borgmester i Thisted og herre til Kjølbygård og Vesløgsgård, Enevold Berregaard. Tre år senere blev der gjort udlæg i resten af sønnernes besiddelse for kongelige skatterestancer. Kronen solgte derefter sin overdragne part i Ullerup hovedgård til borgmester Berregaard og borgmester Carl Mortensen Selius for 480 rigsdaler. De nye ejere delte da gården i Sønder og Nørre Ullerupgård. Begge gårdene efter delingen var vedblivende fri og komplette på hartkorn.

Det er godt, jeg ikke den gang vidste, hvilke folk der havde færdedes i de gamle stuer - ellers ville det have været meget værre for mig end det var. Det var såvist galt nok, nervøs og frygtsom som jeg var og fyldt med spøgelseshistorier og gamle sagn, fortalte af piger og karle og senere læste i bøger. Da jeg blev ældre, og jeg var i besøg på de gamle gårde Ullerupgård og Volstrup tilhørende min farbror, kunne denne spøgelsesfrygt tage fuldstændig hold af mig, så det var mig umuligt at sove om natten; hvis jeg da lå alene om natten i et værelse, jeg syntes, at jeg kunne se både det ene og det andet komme ud fra krogene eller fra kkelovnsnicjerne, og det hjalp ikke, at jeg trak dynen op over hovedet, for da tænkte jeg først, at jeg var i skyggernes vold.

Niels Esgesen og Niels Arenfeldt, som jeg har nævnt har sikkert ikke været af de blideste herremænd. Beretningen om forgivningen, som den sidste havde planlagt, er et talende bevis, og man forstår den skræk der omgav ham. Men mærkeligt nok, to af de mest berygtede "herremænd" om hvilke talrige sagn har holdt sig til vor tid, var begge kvinder. Den ene af disse var den nævnte fru Ingeborg Skeel til Voergård i Vendsyssel, som jo også var ejer af Ullerupgård. Sagn og spøgelseshistorier er så knyttet til de gamle gårde, at selv topografen Trap har taget mange med i sin beskrivelse og værk over Danmarks herregårde.

Fru Ingeborg Skeel lod gården bygge i det 16. århundrede. Denne dame var kjendt for strænghed og grusomhed mod sine bønder. Særlig er der to begivenheder, knyttet til hende og fortalt fra slægtled til slægtled og optaget i sagnsamlingen. Jeg tænker først på sagnet, om hendes hollandske bygmester, som hun skal have skubbet i voldgraven, da de efter bygningens fuldendelse stod på broen for at tage det fuldførte værk i øjesyn. At bygmesteren var hollænder kan forklares derved, at sandstenen eller tufstenen var sendt fra Holland til benyttelse af de smukke ornamentter der pryder vinduer, porte og døre udvendig. Det andet sagn er om en dreng, som hun skal have ladet fingrene hugge af, fordi han plukkede rugaks på en af hendes agre. Der synes at have været noget til grund for det sidste sagn, for det fortælles,

at der var indsat en stenplade inde i den smukke indkjørselsport, og at der var en indhugning eller måske relief derpå forestillende en dreng med afhuggede fingre.

Den anden kvindelige "herremand" var fru Anne Søde, der ejede Kjølbjergård i Thy. Hun er blevet ligeså ilde berygtet. Som dreng kom jeg der flere gange sammen med mine bedsteforældre. Fru Andersen var en søster til min tante på Nørre Ullerupgård, og senere blev en anden søster gift med min farbror Nis Nissen Hagensen på Ullerupgård. Kjølbjergård var en pragtfuld og meget herskabelig bopæl. Der var store værelser, smukke døre alle med dørstykker over, kopier efter gamle franske og hollandske mestre, havesalen med to store marmorkaminer, hvorover hang malerier i legemsstørrelse af Anne Søde og hendes mand justitsråd Berregaard. Glasdøre førte ud til en stentrappe mod haven hvorfra der var den skønneste udsigt over park og eng. En anden sal havde egetræsvægbeklædning, meget smukt udskåret, og alle vegne var der egetrægulve. Endvidere fandtes mange smukke gamle møbler. Gårdens navnkundigste ejer var jo fru Anne Søde, der ligesom fru Ingeborg siges at have haft samkvem med "gammel Erik", der omgikkes dem i form af en stor sort hund, der særlig var nærværende, når de talte deres penge. De var meget rige begge to.

Man troede fuldt og fast på en håndgribelig personlig djævel, og lad os ikke glemme, at denne tro var delt af alle samfundsklasser. Præsterne prædikede dette, og de blev tilmed regnede som en slags mellemmand i kontrol af "hans sorte majestæt". De sagdes at have gået i "den sorte skole", og de kunne "mane" fanden ned og ligeså onde gjengangere. Bønderne i min barndom troede på dette "galimatias", og jeg var så proppet med denne børnelærdom, som piger og karle havde tilbragt mig, at jeg troede, at en præsts vigtigste funktion var at "mane". Så når man tænker over dette, så bliver det let forklarligt, synes jeg, at djævelsagnene kunne fremstå. Det mærkeligste er, at de har holdt sig op til vor tid, men de vanvittige hekseforfølgelser holdt sig jo temmelig længe op i det 18. århundrede. Som dreng hørte jeg tale om en gammel kvinde, der lå længe syg og ikke kunne dø. Der skulle sættes et tændt lys under sengen, for at dette kunne ske, for hun var anset for at være en heks. Den gamle kvinde havde forresten været min barnepige, og jeg holdt meget af hende. Hendes ulykke var, at hun var en del forskjellig i udseende fra bønderne, for hun var vist nok af taterslægt. Selvfølgelig var det ikke meningen at "heksene skulle brændes" i vor tid. Lyset skulle overvinde trolddomskraften så "heksene" kunne dø ligesom andre kristelige folk.

Fru Søde har sin begravelse i Thisted kirke.

Mine bedsteforældre tilhørte en svunden tids mennesker, som var vidt forskellige i væsen og lader fra nutiden, og ved at få nogen kendskab til de gamle gårdes ejere, gennem overleveringer af historie og sagn, som altid har interesseret mig meget, kan jeg nu forstå, at mine gamle slægtninge i grunden fortsat livet, som det levedes på herregårdene hundrede af år tilbage. Af fremtrædende, almindelige karaktertræk hos herremænd eller storproprietairer op til og med min farfars tid skal jeg nævne nogle få. Da de som oftest var opfødte i velstand og rigdom, der var gået i arv gennem slægtled, havde de som regel ikke megen medfølelse med fattige eller småkårsfolk. Denne hovenhed stammede sikkert fra

hoveri- og stavnsbåndstiden, som jo ikke lå så langt tilbage. Da disse vare ophævede, og almindelige tyendeforhold fulgte, blev forholdene for disse desværre ikke stort bedre. En karl eller pige var jo som oftest fæstet for et år ad gangen. Lønningerne vare små og rettigheder havde de kun få eller ingen af. Herremanden regerede næsten uindskrænket i sin lille stat, og forlod et tyende tjenesten før den fastsatte tid, blev de eftersøgte ved retten og karlen blev sat på "vand og brød". Herreds- eller byfogden var næsten altid i forbund med herremændene og kom som gjæster på gårdene. Min bedstefar omtalte ofte en fattig mand som en "stodder" (det er en, som ingenting ejer) og hans svoger, den stenrige Nis Nissen, ejer af Spøttrup hovedgård og gods i Salling, påstod, at al fattigdom var selvforskyldt. Folk var meget hårdere den gang, end de er nu, og deres kristendom, om de havde nogen, gik ikke dybt, selv om de nu og da tog til kirke. Det var dog mest kvinderne, der søgte kirken, og kirkegang var vist nærmest betragtet som en kvindelig syssel. Således husker jeg til min konfirmation, som jeg forøvrigt tog meget alvorligt, at jeg var fulgt til kirke af familiens kvinder, mens mændene alle forblev hjemme, sysselsat med at spille kort. Jeg følte mig nærmest skamfuld derover.

Et andet karaktertræk hos herremændene var, at de havde ingen eller yderst lidt respekt for præster og degne. Dette var tilfælde med bedstefar og hans svoger. Når man tænker nøjere over dette, er det ikke så vanskelig at forstå grunden dertil. Kirkerne og præstegårdene hørte jo under herregårdene, og disses ejere havde sikkert meget at sige ved besættelserne af embederne, så præsten begyndte som oftest med at blive afhængig af herremanden, og var han en lydlig vasal og ikke forlangte for meget blev han engang imellem vist den ære at blive inviteret op på gården ved festlige anledninger. Præsten var tillige med andre embedsmænd som en slags dekoration på kransekagen. De gamle præster var for resten på deres rette plads i verdslige selskaber; rigtig selskabsmænd, gode makkere ved lhombrebordet, og vin og punch gik de ikke af vejen for, heller ikke tobakken. De præster, der var anderledes tænkende, end de nævnte, og selvstændige nok til at gå deres egne veje, havde en hård tid med herremanden. Det var jo altid en vanskelig ting at få herren til at bekoste selv de nødvendigste reparationer af kirker, præstegårde og de elendigt byggede landsbyskoler, som bøndernes børn gik i den tid. Jeg har både hørt om og vel også set adskillige præster, der var knyttet til Ullerupgård i min bedstefars tid. Jeg husker en pastor, der havde mere interesse i at agere fødselshjælper i sognet end i at varetage embedet. Fruen var forøvrigt ikke mindre mærkelig, hun var nemlig søgt viden om som dyrlæge. Begge drak stive toddyer og spillede kort hele nætter, og fru, et stort majestætisk kvindemenneske, røg som en skorsten og det både langpibe og cigar. Man kan måske sige om hende, at hun var forud for sin tid. Jeg har hørt hende fortælle følgende oplevelse, hvordan hun udmærkede sig som gasebetvingerske, da hun var barn. En ond gase, der kommer flyvende i nakken på et barn, er forresten ikke helt uskyldig. Jeg har selv erfaret det. Fruen blev forfulgt af en sådan vred og ond fugl, men den kom her til sin overmand og tabte slaget. Fru M. har sikkert her allerede som ham haft gode armkræfter. Da en rasende gase en dag satte efter hende, greb hun den resolut om dens slanke hals

og svingede fuglen nogle gange rundt, derpå gav hun slip, og da hun skulle se sig om efter den, var den sporløst forsvunden. Hvor var den blevet af? Jo, hun havde slynget den i en åben brønd, der var i nærheden. Dette præstepars kirke hørte til Kjølbygård i Hundstrup, hvor fruene var en søster til to af mine tanter på Nørre- og Sønder Ullerupgårdene. Den gamle kirke lå lige ved gården, og den var i en miserabel stand. Dens loft blev benyttet som gårdens kornloft.

En pastor Marcus Clod, der var en af Spøttrup præster, i Hjerik-Harre 1832-1858, er omtalt som "et stykke af en fantast". Han opgav sin stilling som adjunkt i Aalborg for at "drage ud og hjælpe grækerne i deres kampe mod tyrken". Hans rejse gennem Jylland var et sandt triumftog, men jo længere han kom mod syd, jo simplere blev det for ham, og tilsidst slap hans penge op. Han kom kun et stykke op i Tyskland, da han blottet for alt, blev reddet af studenterforeningen og vendte hjem igen. Siden strandede han ligesom helten "salig Peder Pårs" i et præstekald på Anholt. Pastor M. Clod var en af de præster, der kom på Spøttrup, og var en af de tre præster, der talte ved min faders onkels begravelse i 1848 (efter gammel optegnelse, som forfatteren Jeppe Aakjær har sendt mig).

Et andet fællestræk var, at herremændene som regel var virksomme, retskafne og redelige. Men de havde ganske vist deres egen retsfølelse, som gik mest i retning af dem selv, særlig da når det angik småfolk. De undså sig således ikke ved at tinge en folkeløn ned til det mindst mulige, hvor lidt det så end var, der forlangtes. Folkenes rum og kost var så billigt og økonomisk som muligt. Det er langt fra meningen, at jeg her vil kritisere min slægt, og jeg ved, at de behandlede deres tyende bedre end mange andre steder, således at disse altid fik en god kost efter tidens forhold. Mine bedsteforældre og deres sønner var simpelt hen børn af deres tid. Vi er jo alle mere eller mindre afhængige af tidens skik og af vore omgivelser. Hvad mig selv angår, da har jeg kun smukke og hyggelige minder fra mine bedsteforældres gammeldags og hyggelige hjem.

Svogeren på Spøttrup, Nis Nissen, der sikkert har stået som et forbillede for dem, en farbror var således opkaldt efter ham, var bekendt for sin store nøjsomhed, dog var han altid parat til at hjælpe, hvor det var på sin plads. Der fortaltes, at han forbød, at der måtte ringes med kirkeklokken i Rødding Kirke, "den ringning sled på klokken og var til ingen nytte". Han tog ingen som helst hensyn til det religiøse som er forbundet dermed, og så med et verdsligt øje på sagen, der fik ham til at udbryde: "Solen går så pinede nok sin gang, enten degnen hænger i klokkestrengen morgen og aften eller ej", og byens lærer havde sikkert ikke noget imod at blive fritaget for den byrdefulde forretning, om det var muligt, da han havde et længere stykke vej til kirken.

Man anså på den tid Nis Nissen for at være Jyllands rigeste godsejer. Han ejede således hele det store sogn med 40 fæstegårde og 26 huse med jord til, og dog satte han sig imod at afstå 6 tdr. land fra sin fæstegård til skolen, som ingen jord havde, og læreren var lønnet med kun 300 rdl årlig hvorfra blev trukket 50-60 rdl i penge til den forrige lærers hustrus pension, så ingen lærer ville forblive der. Nissen blev dog dømt til af kancelliet at afstå jorden. Skolen var klinet op af ler og med faste borde i stengulvet,

og døre og vinduer var utætte. Denne mand, der ikke ville gøre det mindste for at forbedre de elendige forhold i sin landsbyskole, havde testamenteret store summer til fire latinskoler. Dog var der også tænkt på de fattige i hans sogn, men efter hans død. Han var ejer af over 5 tdr. guld (en tønne guld er lig med 200.000 kr.). Sikkert er det, at min bedstefar ikke gav for meget bort heller, til hvad han ville kalde "til unytte". Han var ikke så velstående som hans rige svoger, men havde dog så meget, at han kunne give fire af sine fem sønner en hovedgård, (den femte søn blev sagfører i Nykøbing Mors) og han arvede gentagne gange store summer fra rige slægtninge."

Lad os høre, hvad Ejler Nystrøm fortæller i indledningen til Ame Nystrøms bog "Spøttrup".

"Peder Nissen og hans hustru Bodil Hillerup var vestjyske bøndetfolk der havde tjent sig op ved studehandel. Sønnen Nis Nissen var født 1771 i Hillerup ved Ribe, hvor faderen havde sin første gård og allerede da så velstående, at han 1778 kunne købe Voldbjerg og sætte den opvakte dreng i Ribe Latin skole. Få år efter købet af Spøttrup døde han imidlertid (1788) og den syttenårige yngling måtte forlade skolen og studierne, og drage til Salling for at hjælpe moderen med bedriften. Den unge Nis Nissen drev således gården for sin moder i faderens spor, fra 1802 som den virkelige ejer. Den 19. juni 1803 fik han Spøttrup lovformeligt tilskødet og samme år giftede han sig med Karen Stadel fra Ullerup. I 1808 døde moderen, og han måtte udløse sine fire søskende for at få fuld rådighed over gården. Det blev svære år for den unge herremand, de vanskelige tider omkring 1813 var ved at slå ham helt ud, men ihærdigt slid og stor sparsomhed bragte ham over de økonomiske vanskeligheder. Og fremgangen holdt sig. I trediverne stod han på højdepunktet, kaldtes på enen "Kongen af Salling!". Nis Nissen blev efterhånden en meget rig mand - flere tønner guld værd. Menigmand tog det bogstaveligt, og der gik de særeste rygter om tønner med guld, der stod opstabilede i de gamle hvælvinger".

For at afrunde billedet af Nis Nissen fortsættes med en beskrivelse af Vilh. Lorenzen.

"Nis Nissen var en mand af den gamle skole. Streng og stædig i sin retsbevidsthed, fordringsfuld over for andre, men ikke mindre over for sig selv, retskaffen og ordholdende i al sin færd. En streng husbond var han, om hvis hårdhed der fortaltes mange lidet smigrende træk, men hans eftermæle hos de Spøttrup fæstebønder kan ikke have været det sletteste; thi de bar ham ved hans ligbegængelse fra gården til hans sidste hvilested på Rødding kirkegård, og sørgefesten på Spøttrup rygtedes viden om. Det mærkedes, at det var "Kongen af Salling", der var gået bort.

Som herre på Spøttrup førte han et gæstfrit hus, og den med årene lidt sære mand kunne være en munter og livlig vært. Men det var hans livs sorg at han ingen børn havde, hvem han kunne overlade sine rigdomme. Efter sin første hustrus død 1824, ægtede den aldrende mand den 22-årige Anna Dorthea Hagensen. Men deres syv børn døde alle som små, og det gamle ord, "at intet barn, som fødes på Spøttrup, skal kunne leve", fik en underlig bekræftelse med dette hjem. Sin gamle kærlighed til lærdom tro, testamenterede han store legater til de 5 latinskoler i Ribe, Viborg, Aalborg, Randers og Aarhus; det er det største

legat, der nogensinde er skænket dansk skolevæsen. Også andre legater oprettede han, bl.a. til fremme af hesteavlen i Salling.

Som Jeppe Aakjær så smukt udtrykker det ”til fremhjælpning af rene linjer hos de prægtige, røde, blomfede Sallingplage”. Også hans digterhjerter hang ved denne længst henfarne stenrige studehøvding”.

Med Peder Hagensen vender vi tilbage til Ullerupgård.

”I den store dagligstue var der flere litografier og stik, ligeledes var her i en flad mahogniramme et ældgammelt maleri i vandfarver af Spøttrup. I min kladdeoptegnelse er det også i havestuen. Rimeligvis har det til forskellige tider hængt begge steder. Man så hovedbygningen med de høje massive mure med skydehullerne øverst fra vægtergangen og borggraven med de sivomkransede bredder. Over den sås flokke af vildænder, jaget op af en jæger i en båd, der var tagende sigte. Den gamle vindebro var nede, og på den sås en rytter”.

Må man ikke formode at billedet er malet til Nissen af R.H. Kruse? Peder Hagensens beskrivelse af billedet svarer nøje til gouachen i Jyllands Mærkværdigheder af Rasmus Henrik Kruse.

”Der var også en meget smuk silhouette i samme slags ramme. Den forestillede herren til Spøttrup, Nis Nissen siddende i et lysthus i haven medens hans hustru, Anna Dorthea Hagensen stod foran ham med en kaffeopdækning. I baggrunden var malet en smuk fortonet solnedgang. Fru Nissens profil viste hende som ung. Begge de omtalte familieminder er nu i min fætter Nis Nissen Hagensens besiddelse. Han lever som farmer i Oregon U.S. Fru Nissen blev senere gift med kancelliråd Andreas Møller i Viborg”.

Maleriet? I et svarbrev til mig dat. 15. juli 84 skriver Louise Beyer f. Hagensen, datter af Nis Nissen Hagensen fra Ullerupgård, blandt andet, jeg oversætter fra engelsk!

”Jeg husker et smukt maleri af Spøttrup, men jeg vidste ikke, at Peder Hagensen havde givet disse billeder til Nissen (Spøttrup og silhouetten)... Men lad os komme tilbage til det store vidunderlige Spøttrup som Nissen havde. Jeg besøgte dem engang - de havde et bundt af meget livlige små drenge - da deres mor, Vita, var ude at malke, havde drengene skåret det fuldstændig i stykker. Da jeg så det, hang det i lange strimler fra rammerne; det næsten knuste mit hjerte og Nissen må have været meget bedrøvet”.

Og silhouetten? Lad højesteretsassessor Gottlieb Andreas Jensen fortælle om sin onkel Andreas Møller:

”Han var i en række af år fuldmægtig hos sin far til han selv blev overretsprokurator, men 1851 forlod han hjemmet, da han blev gift med den meget ældre, rige Anna Dorthea Hagensen, enke efter godsejer Nissen på Spøttrup. Han (eller vel hun) købte en gård i Mathiasgade Viborg, midt for Hjultorvet, den blev ombygget og udstyret for en stor del med gamle Spøttrupmøbler. Her dannede de det

hyggelige og gæstfri hjem, hvori vi kom først som børn, siden også som velkomne gæster. Onkel Andreas lod noget kort og brysk i øjeblikket, men var i bunden inderlig god, hjælpsom og udstyret med noget sarkastisk lune; hun en prægtig, mild kone, en mester i køkkenet, men et hjemme menneske, der næppe engang kom på gaden; han en ivrig jæger, indtil sine senere år. Når vi ved feriens slutning sagde farvel, gav hun os en fremmed mønt. Synderlig selskabelighed havde de ikke, men var der selskab var anretningen stor, og kancellirådens fødselsdagsfrokost var en begivenhed i byen; dens embeds- og andre pæne mænd var med til en overflødighed af østers, vildt og mange andre retter, der skænkedes champagne og alle slags vin i den grad, at gæsterne tilbragte resten af dagen med at lufte sig, hvis de ikke foretrak at gå hjem og tage et hvil”.

Forfatteren tegner et morsomt portræt af den ældre Anna Dorthea Møller. Hvor gerne havde jeg ikke fundet silhouetten af den unge Anna Dorthea Hagensen.

KILDER OG HENVISNINGER:

I Amerika nedskrev Peder Hagensen som ældre sine barndoms minder fra Ullerupgård. Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Han Herred 1978. Else Elling ”Mormor” side 17-68.

Om den historiske beretning om Ullerupgård henviser Peder Hagensen til ”Thisted Amts Tidende”. Jvfr. Trap: Danmark, fjerde udgave V. bind Hjørring Amt - Thisted Amt - Ålborg Amt 1924 side 360.

Anne Søe, Anders Bæksted. Besættelsen i Thisted 1696-98. Bind 1 og 2, Ejnar Munksgaards Forlag 1959, 1960... ”Men Ole Bjørn (Tistedpræsten) stiledede højere, han vilde også have Anne Søe, en af Nørrejyllandsmægtigste og rigeste fruer, officielt stemplet som hex. Og det kunde han ikke gennemføre, men led et absolut og for den almindelige udvikling meget lykkeligt nederlag”. Bind 1. side 16.

For at afrunde billedet at Nis Nissen. Danske Herregårde ved 1920 III Jylland. Vilh. Lorenzen, side 273.

Arne Nystrøm ”Spøttrup”, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag København, 1944 side 28, 29, 30, 31 og 32.

Maleriet eller aquarellen. Spøttrup og Spøttrup sø Nissens tid. Gouache af Rasmus Henrik Kruse i ”Nørrejyllandsmærkværdigheder”. Manuskript i Nationalmuseet, gengivet i Arne Nystrøm ”Spøttrup” side 29.

Marcus Clod, jvfr. Samlede værker V. Jeppe Aakjær ”Af Min Hjemstavns Saga”. Herremænd. Nis Nissen, ”Spøttrup” side 136 Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag. Kjøbenhavn og Kristiania 1919.

Tak skylder jeg Civilingeniør Christian Beyer for at have henledt min opmærksomhed på Svundne Tider III, 1943. ”Barndoms- og ungdomserindringer” nedskrevne 1916-20 af højesteretsassessor Gottlieb Andreas Jensen side 180-181.

Kilde: Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Hanherred 1985, side 12-29).